

18.12.2018

EOAK/7279/2017

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Maija Saksin

Esittelijä: Esittelijäneuvos Kaija Tanttinen-Laakkonen

HUUMETESTAUS JA LASTENSUOJELUILMOITUKSEN TEKEMINEN

1 KANTELU

Kanteliija arvosteli raskauden aikaista ja synnytyksen jälkeistä hoitoaan ja kohteluaan Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiirin kuntayhtymän (HUS) Hyvinkään sairaanhoitoalueella ja A:n kaupungin sosiaali- ja terveyspalveluissa.

Kantelijan kertoman mukaan hänet ohjattiin reseptilääkkeen (Sativex) käytön vuoksi hoitoon ja lastensuojelun asiakkaaksi. Hänet pakotettiin huumeeseuloihin ja niitä otettiin koko raskauden ajan. Häntä myös uhattiin lastensuojeluilmoituksen tekemisellä ja lapsen huostaanotolla, jos hän kieltäytyisi huumeeseuloista. Kanteliija katsoi, että hänen kohdallaan sosiaalihuoltolain 35 §:ää sovellettiin vastoin lain tarkoitusta. Kantelijan kertoman mukaan häntä kiellettiin imettämästä ja hänen vastasyntyneeltä lapseltaan otettiin huumeeseula ilman hänen lupaansa.

2 SELVITYS

Kantelun johdosta hankittiin seuraava selvitys:

- 1) Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontaviraston (Valvira) lausunto 18.6.2018,
- 2) HUS:n vs. johtajaylilääkärin selvitys 20.4.2018,
- 3) Hyvinkään sairaanhoitoalueen johtavan ylilääkärin selvitys 16.4.2018,
- 4) Hyvinkään sairaalan naistentauti- ja synnytysyksikön vs. johtajan selvitys 11.4.2018,
- 5) naistentautien ja synnytysten erikoislääkärin selvitys 6.4.2018,
- 6) sosiaalityöntekijä B:n selvitys 29.3.2018,
- 7) Huumeet, alkoholi ja lääkkeet -äitiyspoliklinikan (HAL-poliklinikan) läheteohjeet,
- 8) A:n kaupungin lasten ja nuorten palvelualueen palvelualuejohtajan ja perhesosiaalityön johtajan selvitys 16.5.2018,
- 9) sosiaalityöntekijöiden C:n ja D:n selvitys 15.5.2018 liitteineen,
- 10) A:n kaupungin sosiaali- ja terveyspalveluiden johtajalääkärin selvitys 28.5.2018 ja
- 11) neuvolan terveydenhoitajan selvitys 24.5.2018 liitteineen sekä
- 12) kantelijaa koskevat potilasasiakirjat A:n sosiaali- ja terveystoimesta ja HUS:stä.

3 RATKAISU

3.1 Tapahtumien kuvaus

Kanteliija tuli äitiysneuvolan ensikäynnille A:n sosiaali- ja terveydenhuollon pienten lasten palveluihin 10.3.2017. Hänen laskettu aikansa oli 19.10.2017. Kanteliija oli muuttanut Ruotsista Suomeen maaliskuun 2017 alussa. Hänellä oli kertomansa mukaan diagnosoitu Ruotsissa selkärankareuma vuonna 2014. Hän kertoi saaneensa selkärankareuman kipujen hoitoon yleislääkärin määräämänä Sativex-lääkityksen vuodesta 2015 alkaen ja käyttäneensä sitä viimeksi helmikuun lopussa 2017.

A:n lastensuojelu sai 17.3.2017 virka-apupyynnön Göteborgin lastensuojelusta kantelijan ensimmäisen lapsen asiassa. A:n lastensuojelua pyydettiin selvittämään lapsen tilannetta huostaanottopäätöksen valituskäsittelyä varten. A:n lastensuojelun käyttöönsä saamista asiakirjoista

ilmeni, että kantelija oli käyttänyt Sativex-valmistetta vasta vuodesta 2016 alkaen, jota ennen hän oli käyttänyt laitonta kannabista vielä alkuvuodesta 2016.

Kantelijaa oli pyydetty 2.6.2017 tapahtuvaa oikeudenkäyntiä varten antamaan huumeeseulanäyte, johon hän oli 17.5.2017 ilmoittanut suostuvansa kertaluonteisesti. Kantelija oli toistanut aikaisemmin kertomansa viimeisestä Sativex-lääkkeen käyttökerrasta helmikuussa 2017 eikä hän ollut kertomansa mukaan sen jälkeen enää käyttänyt lääkettä. Ennen näytteen antamista kantelijaa informoitiin huumeeseulatutkimuksen käytännön järjestelyistä. Hän antoi valvotun huumeeseulanäytteen 23.5.2017. Sen tulos oli positiivinen kannabiksen osalta. A:n lastensuojelu sopi kantelijan esikoisen huostaanottopäätöksen vahvistaneen oikeuskäsittelyn jälkeen Göteborgin lastensuojelun kanssa esikoisen asiakkuuden siirtymisestä Suomeen. Kantelija ei saapunut sovittelulle äitiysneuvolakäynnilleen 19.6.2017, jolloin neuvolassa oli tarkoitus kertoa hänelle tulevasta läheteestä Hyvinkään sairaalan HAL/HALSO-poliklinikalle. Terveystenhoitaja ei tavoittanut häntä myöskään puhelimitse kyseisen päivän aikana.

Terveystenhoitaja teki 30.6.2017 lähetteen Hyvinkään naisten ja synnytysten HALSO-poliklinikalle kantelijan kannabispositiivisen huumeeseulatuloksen perusteella äitiysneuvolatyön ohjeistuksen ja HALSO-poliklinikan läheteohjeiden mukaisesti. Kantelijaa informoitiin läheteestä seuraavalla toteutuneella neuvolakäynnillä 6.7.2017. Lähetä hyväksyttiin Hyvinkään sairaalassa 4.7.2017 ja kantelijan ensikäynti HALSO-poliklinikalle toteutui 26.7.2017. Siinä yhteydessä hän antoi huumeeseulanäytteen, joka oli negatiivinen. Raskauden seurannassa ei todettu poikkeavaa. Jatkokseurantakäynnit HALSO-poliklinikalla toteutuivat 29.8. ja 26.9.2017. Näistä käynneistä jälkimmäisellä kantelijan antamassa virtsanäytteessä todettiin opioidipositiivisuus, minkä aiheuttajiksi varmistusanalysissä todettiin kodeiini ja morfiini. Löydös sopi hänen ajoittain kipulääkkeenä selkäkipuihin käyttämänsä Panacod-lääkkeen aineenvaihduntatuotteiksi.

Kantelijan synnytystavaksi sovittiin keisarinleikkaus, joka toteutettiin 12.10.2017 Hyvinkään sairaalassa suunnitellussa aikataulussa. Hänen toimenpiteeseen tullessaan antamansa virtsanäyte osoittautui kannabispositiiviseksi. Tulos vahvistettiin varmistustestillä kannabiksen aineenvaihduntatuotteeksi. Kantelijalle annettiin positiivisen löydöksen perusteella imetysopastus ja -ohjeet, joita hän vastusti erityisesti imetyskiellon osalta. Kantelijan vastasyntyneeltä lapselta otettiin 13.10.2017 uloste- ja virtsanäytteet, joista tehty huumeeseula oli negatiivinen. Kantelija ja lapsi kotiutuivat 14.10.2017 vastoin hoitohenkilökunnan suositusta vastasyntyneen seurannan tarpeesta ennen varmistustestin tuloksen saapumista. Sairaalan sosiaalityöntekijä oli yhteydessä kannabispositiivisesta huumeeseulatuloksesta lastensuojelun sosiaalityöntekijään. Sairaala teki 19.10.2017 lastensuojeluilmoituksen vastasyntyneestä lapsesta lastensuojeluun.

3.2 Keskeiset oikeusohjeet

Perustuslaki

Perustuslain 7 §:n mukaan jokaisella on oikeus henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen (1 mom.). Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta (3 mom.).

Perustuslain 10 §:n mukaan jokaisen yksityiselämä on turvattu (1 mom.).

Yksityiselämän suojan lähtökohtana on, että yksilöllä on oikeus elää omaa elämäänsä ilman viranomaisien tai muiden ulkopuolisten tahojen mielivaltaista tai aiheetonta puuttumista hänen yksityiselämäänsä. Yksityiselämän piiriin kuuluu oikeus määrätä itsestään ja ruumiistaan (HE 309/1993 vp).

Perustuslain 19 §:n 3 momentin mukaan julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle riittävät terveystalvelut ja edistettävä väestön terveyttä.

Perustuslain 21 §:n mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti lain mukaan toimivaltaisessa viranomaisessa.

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

Potilaslaki

Potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (785/1992, potilaslaki) 3 §:n mukaan potilaalla on oikeus ilman syrjintää hänen terveydentilansa edellyttämään terveyden- ja sairaanhoitoon (1 mom.). Potilaalla on oikeus laadultaan hyvään terveyden- ja sairaanhoitoon. Hänen hoitonsa on järjestettävä ja häntä on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata sekä että hänen vakaumustaan ja hänen yksityisyyttään kunnioitetaan (2 mom.). Potilaan terveydentilasta johtuvan hoidon tarpeen arvioinnin tulee kunkin potilaan kohdalla perustua lääketieteellisesti hyväksytyihin kriteereihin (HE 185/1991 vp).

Potilaslain 5 §:n mukaan potilaalle on annettava selvitys hänen terveydentilastaan, hoidon merkityksestä, eri hoitovaihtoehdoista ja niiden vaikutuksista sekä muista hänen hoitoonsa liittyvistä seikoista, joilla on merkitystä päätettäessä hänen hoitamisestaan (1 mom.). Terveystieteiden ammattihenkilön on annettava selvitys siten, että potilas riittävästi ymmärtää sen sisällön (2 mom.). Säännös on välittömässä yhteydessä potilaan itsemääräämisoikeutta koskevaan 6 §:n säännökseen (HE 185/1991 vp).

Potilaslain 6 §:n mukaan potilasta on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan. Jos potilas kieltäytyy tietyistä hoidosta tai hoitotoimenpiteistä, häntä on mahdollisuuksien mukaan hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan muulla lääketieteellisesti hyväksyttävällä tavalla (1 mom.). Potilaan itsemääräämisoikeudella tarkoitetaan hänen oikeuttaan päättää henkilökohtaiseen koskemattomuuteensa puuttumisesta. Säännöksen tarkoituksena on itsemääräämisoikeuden periaatteen mukaisesti asettaa potilaan suostumus hoidon luvallisuuden edellytykseksi (HE 185/1991 vp).

Jos alaikäinen ei kykene päättämään hoidostaan, häntä on potilaslain 7 §:n 2 momentin mukaan hoidettava yhteisymmärryksessä hänen huoltajansa tai muun laillisen edustajansa kanssa.

Potilaslain 12 §:n mukaan terveydenhuollon ammattihenkilön tulee merkitä potilasasiakirjoihin potilaan hoidon järjestämisen, suunnittelun, toteuttamisen ja seurannan turvaamiseksi tarpeelliset tiedot. Potilasasiakirjojen laatimisesta säädetään tarkemmin sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella.

Potilasasiakirja-asetus

Potilasasiakirjoista annetun sosiaali- ja terveysministeriön asetuksen (298/2009, potilasasiakirja-asetus) 7 §:n mukaan potilasasiakirjoihin tulee merkitä potilaan hyvän hoidon järjestämisen, suunnittelun, toteuttamisen ja seurannan turvaamiseksi tarpeelliset sekä laajuudeltaan riittävät tiedot (1 mom.).

Potilasasiakirja-asetuksen 11 §:n mukaan potilaskertomukseen tulee tehdä merkinnät jokaisesta potilaan palvelutapahtumasta. Palvelutapahtumia koskevista tiedoista tulee tarpeellisessa laajuudessa käydä ilmi tulosyy, esitiedot, nykytila, havainnot, tutkimustulokset, ongelmat, taudinmääritys tai terveysriski, johtopäätökset, hoidon suunnittelu, toteutus ja seuranta.

Potilasasiakirja-asetuksen 12 §:n mukaan potilasasiakirjoihin tehtävistä merkinnöistä tulee riittävässä laajuudessa käydä ilmi taudinmäärityksen, valitun hoidon ja tehtyjen hoitoratkaisujen perusteet (1 mom.).

Potilasasiakirjoihin tehtävistä merkinnöistä tulee käydä ilmi, miten hoito on toteutettu, onko hoidon aikana ilmennyt jotakin erityistä ja millaisia hoitoa koskevia ratkaisuja sen kuluessa on tehty (2 mom.).

Potilasasiakirja-asetuksen 18 §:n 2 momentin mukaan potilasasiakirjoihin tulee tehdä merkinnät potilaslain 5 §:ssä tarkoitetun potilaan hoitoon liittyviä seikkoja koskevan selvityksen antamisesta. Jos selvitystä ei ole annettu, peruste siihen tulee merkitä potilasasiakirjoihin.

Ammattihenkilölaki

Terveystieteiden ammattihenkilöistä annetun lain (559/1994, ammattihenkilölaki) 15 §:n mukaan terveydenhuollon ammattihenkilön ammattitoiminnan päämääränä on terveyden ylläpitäminen ja edistäminen, sairauksien ehkäiseminen sekä sairaiden parantaminen ja heidän kärsimystensä lievittäminen. Terveystieteiden ammattihenkilön on ammattitoiminnassaan sovellettava yleisesti hyväksytyjä ja kokemusperäisiä perusteltuja menettelytapoja koulutuksensa mukaisesti, jota hänen on pyrittävä jatkuvasti täydentämään. Ammattitoiminnassaan terveydenhuollon ammattihenkilön tulee tasapuolisesti ottaa huomioon ammattitoiminnasta potilaalle koituva hyöty ja sen mahdolliset haitat (1 mom.). Terveystieteiden ammattihenkilöllä on velvollisuus ottaa huomioon, mitä potilaan oikeuksista säädetään (2 mom.). Terveystieteiden ammattihenkilön tulee aina antaa kiireellisen hoidon tarpeessa olevalle apua (3 mom.).

Ammattihenkilölain 22 §:n mukaan laillistettu lääkäri päättää potilaan lääketieteellisestä tutkimuksesta, taudinmäärityksestä ja siihen liittyvästä hoidosta.

Lastensuojelulaki

Lastensuojelulain 25 §:n mukaan sosiaali- ja terveydenhuollon palveluksessa tai luottamustoimissa oleva, vastaavissa tehtävissä toimeksiantosuhteessa tai itsenäisenä ammatinharjoittajana toimiva sekä kaikki terveydenhuollon ammattihenkilöt ovat velvollisia salassapitosäännösten estämättä viipymättä ilmoittamaan kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, jos he ovat tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää mahdollista lastensuojelun tarpeen selvittämistä (1 mom.).

Lastensuojelulain 26 §:n mukaan lastensuojeluasia tulee vireille hakemuksesta tai kun sosiaalivaltuutettu tai muu lastensuojelun työntekijä on saanut muutoin tietää mahdollisesta lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta (1 mom.).

Lastensuojeluasian vireille tulon jälkeen sosiaalivaltuutetun tai muun lastensuojelun työntekijän on arvioitava välittömästi lapsen mahdollinen kiireellinen lastensuojelun tarve (2 mom.).

Lisäksi on tehtävä sosiaalihuoltolain 36 §:n mukainen palvelutarpeen arviointi, jollei arvioinnin tekeminen ole ilmeisen tarpeeton. Palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä selvitetään lastensuojelun tarve, ellei asia ole selvästi luonteeltaan sellainen, ettei lastensuojelun tukitoimia tarvita (3 mom.).

Arvion lastensuojelulain mukaisten palvelujen ja tukitoimien tarpeesta tekee sosiaalivaltuutettu. Sosiaalivaltuutettu arvioi lapsen kasvuolosuhteita sekä huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden mahdollisuuksia huolehtia lapsen hoidosta ja kasvatuksesta. Arviointi tehdään kyseessä olevan tapauksen olosuhteiden edellyttämässä laajuudessa.

Arvioinnin tekemiseksi sosiaalityöntekijä voi tarvittaessa olla yhteydessä lapselle läheisiin henkilöihin sekä eri yhteistyötahoihin ja asiantuntijoihin siten kuin sosiaalihuoltolain 41 §:ssä säädetään (4 mom.).

Palvelutarpeen arvioinnin tekemisessä on noudatettava, mitä sosiaalihuoltolain 36 §:ssä säädetään. Arvio on aloitettava viipymättä ja saatettava loppuun ilman aiheetonta viivytystä. Arvio on aloitettava viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä asian vireille tulosta ja sen on valmistuttava viimeistään kolmen kuukauden kuluessa vireille tulosta.

Sosiaalihuoltolaki

Sosiaalihuoltolain (1301/2014) 35 §:n mukaan ammattihenkilölaissa tarkoitettu terveydenhuollon ammattihenkilö taikka sosiaalitoimen palveluksessa oleva on tehtävässään saanut tietää henkilöstä, jonka sosiaalihuollon tarve on ilmeinen, hänen on ohjattava henkilö hakemaan sosiaalipalveluja tai henkilön antaessa suostumuksensa otettava yhteyttä kunnallisesta sosiaalihuollosta vastaavaan viranomaiseen, jotta tuen tarve arvioitaisiin (1 mom.).

Jos suostumusta ei voida saada ja henkilö on ilmeisen kykenemätön vastaamaan omasta huolenpidostaan, terveydestään tai turvallisuudestaan, tai lapsen etu sitä välttämättä vaatii, 1 momentissa tarkoitettujen henkilöiden on tehtävä ilmoitus sosiaalihuollon tarpeesta salassapitosäännösten estämättä viipymättä (2 mom.).

Hallintolaki

Hallintolain (434/2003) 6 §:n mukaan viranomaisen on kohdeltava hallinnossa asioivia tasapuolisesti sekä käytettävä toimivaltaansa yksinomaan lain mukaan hyväksyttäviin tarkoituksiin. Viranomaisen toimien on oltava puolueettomia ja oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden. Niiden on suojattava oikeusjärjestyksen perusteella oikeutettuja odotuksia.

3.3 Saatu selvitys

A:n kaupungin johtajalääkäriin ja neuvolan terveydenhoitajan selvitykset

Selvitysten mukaan neuvola toimi kantelijan raskauden seurannassa äitiysneuvolatyön ohjeistuksen ja Hyvinkään sairaalan HALSO-poliklinikan läheteohjeistuksen mukaisesti. Huumeseulatulokset oli ristiriidassa kantelijan kertoman kanssa ja aihe lähetteelle riippumatta siitä, mikä valmiste oli kannabispositiivisuuden aiheuttaja. Äitiysneuvola ei tehnyt eikä arvioinut tarpeelliseksi tehdä ennakkollista lastensuojeluilmoitusta, eikä sieltä tehty myöskään lastensuojeluilmoitusta synnytyksen jälkeen eikä sellaisella uhattu kantelijaa.

Hyvinkään sairaalan naistentautien ja synnytysten erikoislääkäriin selvitys

Selvityksen mukaan huumeseulonnan kannabispositiivinen tulos on asiallinen peruste raskauden seurannalle HALSO-poliklinikalla. Kantelijan seuranta toteutettiin poliklinikan tavanomaisen käytännön mukaisesti, johon kuului myös sairaalan sosiaalityöntekijän tapaaminen. Kantelijan 12.10.2017 antama huumeseulanäyte kuului normaaliin seurantaohjelmaan. Kantelijaa ei pakotettu valvottuun virtsanäytteenottoon. Potilasasiakirjamerkintöjen mukaan hän antoi näytteet vapaaehtoisesti. Häntä ei myöskään uhattu huostaanotolla. Sativex-valmisteen käyttö raskauden aikana on yksiselitteisesti vasta-aiheinen. Synnytyksen jälkeinen imetyskielto perustui lapsen mahdollisen kannabisaltistuksen estämiseen. Lastensuojeluilmoitus oli vastasyntyneestä lapsesta heränneen huolen perusteella lastensuojelulain 25 §:n mukaisen ilmoitusvelvollisuuden mukainen virkavelvollisuus.

Hyvinkään sairaalan sosiaalityöntekijän B:n selvitys

Selvityksen mukaan sosiaalityöntekijä B:n sai kantelijan 29.8.2017 antamalla luvalla olla yhteydessä kantelijan kotikunnan sosiaalityöntekijään C:hen. Tuossa yhteydessä oli kysymys mahdollisen avun järjestämisestä perheelle. Ennen keisarileikkausta pidetyssä tapaamisessa kantelija arvioi, ettei apua tarvittaisi eikä yhteydenottoa sen vuoksi tehty.

Sosiaalityöntekijä B kiistää kantelijan väitteen sosiaalihuoltolain 35 §:n virheellisestä soveltamisesta. B:n mukaan kantelija sai hyvän hallinnon mukaista informaatiota sekä viranomaistoiminnasta että hoitohenkilökunnan velvollisuudesta tehdä lastensuojeluilmoitus huolen havaitessaan. Sen jälkeen, kun vastasyntyneen arvioitiin näyttöiden perusteella altistuneen raskauden aikana kannabikselle, vastasyntynyt ohjattiin tavanomaisen käytännön mukaisesti kehitysseurantaan lastentautien poliklinikalle. Kantelijaa informoitiin käytänteistä myös siinä tapauksessa, ettei hän toisi vastasyntyntä annetuille käyntiajoille.

A:n lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden C:n ja D:n selvitys

Kantelija oli selvityksen mukaan ollut yhteydessä lastensuojeluun positiivisesta huumetestaus-tuloksestaan 12.10.2017. Hyvinkään sairaala teki 19.10.2017 lastensuojeluilmoituksen vastasyntyneestä ja täydensi ilmoitusta huumeseulonnan varmistustestien tuloksilla 26.10.2017. Tämän jälkeen Hyvinkään sairaala informoi lastensuojelua käyttämättömistä, vastasyntyneen kehityksen seurantaan varten sovituista poliklinikka-ajoista. Lastensuojelu teki sairaalan lastensuojeluilmoituksen perusteella palvelutarpeen arvion, jossa todettiin perheen voivan hyötyä sosiaalihuollon tuesta. Tukitoimien vastaanottamista ei kuitenkaan pidetty välttämättömänä eikä asiakkuutta siten aloitettu nuoremman lapsen kohdalla.

3.4 Valviran lausunto

Valvira toteaa, että Sativex-sumutteen pakkausselosteen mukaan Sativexia käytetään multipeliskleroosin (MS-tauti) hoidossa lievittämään lihasjäykkyyteen liittyviä oireita silloin, kun muulla lääkähoidolla ei saada riittävää apua. Suomessa valmistelle ei ole muita käyttöindikaatioita. Pakkausselosteen raskaus, imetys ja ehkäisy -kohdassa todetaan, että valmisteen käytön aikana on käytettävä luotettavaa ehkäisymenetelmää, ja tätä ohjetta on noudatettava ainakin kolmen kuukauden ajan hoidon päättymisen jälkeen. Valmistetta ei tule käyttää raskauden aikana, ellei lääkäri ole toisin (raskaudesta tietäen) määrännyt. Pakkausselosteen mukaan valmistetta ei tule käyttää imetyksen aikana.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL) on julkaissut yhteistyössä Valviran kanssa suosituksen terveydenhuollollisesta huumetestauksesta (THL-Ohjaus 5/2015). Terveidenhuollollinen huumetestaus tehdään tavallisesti kaksivaiheisena: nopean, mutta epävarmemman ensivaiheen huumeseulontatestin positiiviset tulokset suositellaan varmistettavaksi luotettavalla varmistusanalyysillä. Potilaalle tulee kertoa testauksesta eikä testausta voida tehdä ilman potilaan suostumusta. Jos varmistusanalyysiä ei tehdä, puhutaan ”positiivisesta seulontatuloksesta”, kun näytteestä saatu tulos viittaa johonkin aineryhmään kuuluvan lääkeaineen tai huumausaineen löytyneen näytteestä.

Kirjallisuuden mukaan yksittäinen kannabisvalmisteen käyttökerta näkyy virtsan huumeseulontatestissä keskimäärin kolme päivää käytön jälkeen, päivittäinen käyttö keskimäärin 10 päivää ja krooninen runsas käyttäminen keskimäärin 30 päivää. Kirjallisuudessa on kuvattu jälkimmäisen kannabiksen kroonisen runsaan käytön jälkeen todistetussa seurannassa näkyneen yli 50 päivää, mutta ei yli kahta kuukautta.

Valvira toteaa, että kantelijalla 23.5.2017 todettu positiivinen huume-seulontatulokset kannabiksen osalta ei voi olla seurausta hänen ilmoittamastaan viimeisestä, helmikuussa 2017 tapahtuneesta Sativex-valmisteen käyttökerrasta. A:n lastensuojelu oli Ruotsista saamansa virka-apupyynnön perusteella sopinut kantelijan kanssa huume-seulontanäytteen antamisesta A:n perusterveydenhuollossa ja kantelija oli siihen suostunut. Lastensuojelu oli saanut kantelijaa koskevaa lisätietoa Ruotsista virka-apupyynnön yhteydessä toimitetuista asiakirjoista. Näistä ilmeni, että kantelijan aikaisemmin kertoma Sativex-valmisteen käytön aloittamisesta ei pitänyt paikkaansa, minkä lisäksi tuli esille vielä keväällä 2016 jatkunut laittoman kannabiksen pitkäaikainen käyttö.

Vaikka A:n lastensuojelun selvitykseensä oheistamat Ruotsista toimitetut asiakirjat koskivat kantelijan esikoisen lastensuojelullisten toimenpiteiden perusteita, A:n lastensuojelun oli Valviran näkemyksen mukaan otettava huomioon saamansa tieto myös kantelijan perheen palvelutarpeen arvioinnissa kantelijan ajankohtaisen raskauden aikana. Raskauden aikaisen seurannan kannalta neuvolan oli asianmukaista laatia lähete Hyvinkään naistentauti- ja synnytysyksikön HALSO-poliklinikalle jatkotutkimuksiin ja seurantaan. Sen sijaan perusteltua syytä epäillä, että syntyvä lapsi tulisi tarvitsemaan lastensuojelun tukitoimia välittömästi syntymänsä jälkeen, ei ollut eikä ennakkollista lastensuojeluilmoitusta myöskään tehty.

Hyvinkään sairaalan HALSO-poliklinikalla seurantaan kuuluu huume-seulontanäytteet, jotka kantelijan kolmella seurantakäynnillä heinä-syyskuussa olivat viimeistä lukuun ottamatta negatiiviset. Viimeisen näytteen opiaattipositiivisuus selittyi kipulääke Panacodin käytöllä. Sen sijaan keisarileikkauksen päivänä otetussa näytteessä kannabis oli positiivinen, mikä varmistettiin asianmukaisesti varmistusanalyysillä. Vastaus tuli kuitenkin vasta kantelijan poistuttua sairaalasta.

Valviran mukaan henkilökunnan oli tuossa tilanteessa toimittava jo ennen varmistusanalyysin vastauksen saamista, koska kannabiksen aineenvaihduntatuotteiden tiedetään pääsevän äidinmaitoon ja sitä kautta lapseen. Valvira toteaa olevan perusteltua ja normaalin käytännön mukaista, että järjestelmään kuuluu näytteen ottaminen myös vastasyntyneestä. Potilasasiakirjoista ei erikseen käy ilmi, kuinka kantelijaa informoitiin tästä. Koska kantelija ei ollut yhteistyössä hänelle selostettujen potilasturvallisuusohjeiden noudattamisessa, vaan kotiutui niiden vastaisesti ennen jatkotutkimustulosten valmistumista, oli aiheellista tehdä lastensuojeluilmoitus vastasyntyneen lapsen suojelutarpeen ja perheen palvelutarpeen arvioimiseksi.

Valvira toteaa johtopäätöksinään, ettei se ole voinut todeta epäasianmukaisuutta kantelijan hoidossa tai kohtelussa A:n neuvolassa tai Hyvinkään sairaalassa.

Valvira toteaa myös, että A:n lastensuojelussa tehtiin lastensuojeluilmoituksen perusteella palvelutarpeen arviointi lastensuojelulain edellyttämällä tavalla. Lastensuojeluviranomaiset toimivat kantelijan perheen asiassa asianmukaisesti.

3.5 Oikeudellinen arviointi

Terveystieteellinen huume-testaus

Eduskunnan oikeusasiamies on useissa ratkaisuissaan (esimerkiksi 2598/4/12, 4784/4/11, 2085/4/09, 4677/4/09, 3554/4/12) käsitellyt huume-ainetestien suorittamiseen liittyviä oikeudellisia näkökohtia. Ratkaisuissa on tuotu esiin huume-ainetestaukseen liittyvä perusoikeusnäkökulma ja se seikka, että huume-ainetestauksesta ei kaikilta osin ole olemassa tarpeellista lainsäädäntöä.

Perustuslain 10 §:n 1 momentissa säädetään yksityiselämän ja henkilötietojen suojasta ja 7 §:ssä henkilökohtaisesta vapaudesta ja koskemattomuudesta. Näiden oikeuksien rajoittaminen edellyttää perustuslain 80 §:n mukaan, että rajoittamisesta on säännelty lailla riittävän täsmällisesti ja tarkkarajaisesti. Tämä merkitsee sitä, että henkilön velvoittaminen huumetestiin on mahdollista ainoastaan nimenomaisen lain säännöksen perusteella. Terveystieteellisestä huumetestauksesta ei ole nimenomaista lainsäädäntöä.

Terveystieteellisellä huumetestauksella tarkoitetaan testausta, joka tehdään potilaan taudinmäärityksen tai hoidon seurannan yhteydessä. Tavallisesti testauksessa käytetään virtsasta tehtäviä testejä. Asianmukaisesti suoritettu huumetestaus on osa potilaan hyvää hoitoa. Yksittäistä testitulosta, niin positiivista kuin negatiivistakin, tulee aina tarkastella osana potilaan hoidon kokonaisuutta (THL– Ohjaus 5/2015, s.3).

Testi voidaan suorittaa vain, kun henkilö on antanut siihen aidon ja todellisen suostumuksen ja hänen oikeusturvastaan on huolehdittu. Pätevältä suostumukselta on eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisukäytännössä edellytetty ainakin seuraavia seikkoja. Suostumuksen antajan on oltava kykenevä antamaan suostumuksensa. Suostumuksen on oltava riittävään tietoon perustuva, vapaaehtoinen, etukäteen annettu ja sisällöltään riittävän täsmällinen. Suostumuksen antajan tulee myös ymmärtää suostumuksen merkitys ja sisältö. Testauksesta kieltäytyminen ei saa johtaa siihen, että henkilö jää ilman tarvitsemaansa hoitoa, eikä testaukseen suostumista voida asettaa hoidon saamisen edellytykseksi.

Eduskunnan oikeusasiamies Petri Jääskeläinen totesi 11.12.2013 antamassaan päätöksessä (dnro 3586/4/12), ettei terveyskeskuksella ollut oikeutta kaavamaisesti puhalluttaa kaikkia tapaturmapotilaita. Päätöksen perusteluiden mukaan toimenpiteet on valittava kunkin potilaan kohdalla siten, että potilaan oikeus hyvään terveyden- ja sairaanhoitoon toteutuu potilaslaissa tarkoitetulla tavalla ja ne ovat suhteessa niillä saavutettavaan hyötyyn. Toimenpiteillä ei voida puuttua potilaan koskemattomuuteen enempää kuin kussakin tilanteessa on välttämätöntä.

Kantelijan ja hänen vastasyntyneen lapsensa huumetestaus

Terveystieteellinen huumetestaus merkitsee puuttumista potilaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja yksityisyyden suojaan, ja sen on oltava potilaslaissa tarkoitetulla tavalla lääketieteellisesti perusteltua kussakin yksittäisessä potilastilanteessa. Niissäkin yksittäistapauksissa, joissa huumetestaus arvioidaan lääketieteellisesti perustelluksi toimenpiteeksi, sen on tapahduttava potilaslain 6 §:n mukaisesti yhteisymmärryksessä potilaan kanssa.

Asiakirjoista käytettävissä olevasta selvityksestä käy ilmi, että Hyvinkään sairaalan HALSO-poliklinikalla huumeseulontanäytteet kuuluvat potilaan terveydentilan seurantaan. Totean, että vaikka näin on asianlaita, terveydenhuollollinen huumetestaus edellyttää kuitenkin potilaan antamaa pätevää suostumusta. Suostumuksen on oltava edellä todetun mukaisesti riittävään tietoon perustuva, vapaaehtoinen, etukäteen annettu ja sisällöltään riittävän täsmällinen. Suostumuksen antajan tulee myös ymmärtää suostumuksen merkitys ja sisältö. Erikoislääkäri A toteaa selvityksessään, että potilasasiakirjamerkintöjen mukaan kantelija antoi valvotut virtsanäytteet vapaaehtoisesti. Minulla ei ole syytä epäillä selvityksen paikkansa pitävyyttä.

Kantelijan mukaan hänen vastasyntyneeltä lapseltaan otettiin huumeseula ilman hänen lupansa.

Erikoislääkäri toteaa selvityksessään tältä osin seuraavaa: ”Potilasasiakirjoista ei selviä, missä määrin kantelijan loppuraskauden äitiyspoliklinikkakäynneillä on käyty läpi vastasyntyneestä otettavaksi suunniteltuja näytteitä. Synnytyksen jälkeisissä merkinnöissä kantelija on ihokontaktissa vastasyntyneen kanssa vauvan virtsankeräyspussin ollessa paikoillaan eikä ole kirjattu,

että kantelija olisi vastustanut näytteenottoa.” Erikoislääkärin selvityksen mukaan vastasyntyneestä otetaan rutiininomaisesti virtsa- ja ulostenäytteet (HUS ohje). Valvira toteaa olevan perusteltua ja normaalin käytännön mukaista, että järjestelmään kuuluu näytteen ottaminen myös vastasyntyneestä. Valvira toteaa, ettei potilasasiakirjoista ilmene, kuinka kantelijaa informoitiin tästä.

Korostan potilaslain 5 §:n mukaista tiedonsaantioikeuden merkitystä terveydenhuollollisessa huumetestauksessa. Tiedonsaantioikeuden toteutuminen on tärkeää, jotta potilas voisi käyttää potilaslain 6 §:ssä säädettyä itsemääräämisoikeutta eli antaa pätevän suostumuksensa huume-testaukseen. Potilasasiakirja-asetuksen 18 §:n 2 momentin mukaan potilasasiakirjoihin tulee tehdä merkinnät potilaslain 5 §:ssä tarkoitetun potilaan hoitoon liittyviä seikkoja koskevan selvityksen antamisesta. Jos selvitystä ei ole annettu, peruste siihen tulee merkitä potilasasiakirjoihin.

Totean, että kantelijan vastasyntyneen lapsen terveydenhuollollinen huumetestaus olisi edellyttänyt kantelijan antamaa pätevää suostumusta. Suostumuksesta ja vastasyntyneen lapsen huumetestauksesta olisi tullut tehdä asianmukaiset potilasasiakirjamerkinnät. Pidän potilasasiakirjamerkintöjen puuttumista moitittavana. Korostan sitä, että potilasasiakirjojen laatimista koskevien säännösten noudattamisella turvataan perustuslain oikeusturvaa koskevan 21 §:n mukaisen perusoikeuden ja perustuslain 19 §:n 3 momentissa perusoikeuksina turvattujen riittävien terveystalveluiden toteutumista.

Totean lisäksi, että kaikki terveydenhuollon ammattihenkilöt ovat velvollisia salassapitosäännösten estämättä viipymättä ilmoittamaan kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, jos he ovat tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve tai kehitystä vaarantavat olosuhteet edellyttävät mahdollista lastensuojelun tarpeen selvittämistä.

Muut kantelussa esitetyt asiat

Asiakirjoista käytettävissä olevan selvityksen perusteella katson, että näiltä osin en ole voinut todeta Hyvinkään kaupungin sosiaali- ja terveystoimen tai HUS:n virheellistä menettelyä.

4 TOIMENPITEET

Saatan HUS:n ja sen Hyvinkään sairaanhoitoalueen tietoon vastaisen toiminnan varalle edellä kohdassa 3.5 esittämäni käsitykset menettelyiden virheellisyydestä.

Tässä tarkoituksessa lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni niille.